

Є. М. Решетник,
викладач кафедри господарського і міжнародного права
Європейського університету (м. Київ)

УДК 347.63:342.7-055.62

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ СУДУ ПРО ВІДБРАННЯ ДИТИНИ

Досліджено окремі аспекти виконання рішень суду про відібрання дитини. Проведено аналіз міжнародних та національних нормативних актів, у яких закріплено стандарти захисту прав та інтересів дитини. Запропоновано авторське визначення поняття «відібрання дитини», під яким слід розуміти сукупність дій, що здійснюються уповноваженими державою органами та посадовими особами, спрямовані на захист прав дитини та полягають у передачі дитини від батьків або інших суб'єктів, у яких проживає дитина, особам, які визначені у рішенні суду. Визначено недоліки нормативного регулювання виконання рішень суду про відібрання дитини. Запропоновано конкретні шляхи удосконалення нормативного регулювання з метою забезпечення прав дитини на стадії виконання рішення суду про її відібрання. Виходячи зі світових стандартів у частині дотримання прав дитини, наведено пропозиції по зміні конкретних норм законодавства, яке визначає порядок виконання рішень суду про відібрання дитини, зокрема щодо врахування думки дитини, призначення державного виконавця до проведення виконавчих дій за ознакою статі, участі психолога, проведення виконавчих дій у позаурочний час та інші.

Ключові слова: захист прав, інтересів дитини, відібрання дитини, виконавчі дії, виконавче провадження.

Дитина займає особливе місце в суспільстві, що зумовлено недостатнім рівнем її фізичного та психічного розвитку, а відтак і неможливістю самостійно захищати та відстоювати свої права й інтереси.

Захист прав та інтересів дитини є одним із найважливіших завдань Української держави, адже ставлення до дітей, повага до їх людської гідності якнайточніше відображають рівень гуманності і цивілізованості держави.

Світові стандарти в частині дотримання прав дитини формувалися протягом кількох десятиліть і знайшли закріплення у кількох важливих документах.

З початку ХХ ст. у світі посилилася увага до прав дитини, і як наслідок Ліга Націй у 1924 році прийняла Женевську декларацію прав дитини.

Питання захисту прав дитини були закріплені у Загальній декларації прав людини, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році, Міжнародному Пакті 1966 року, Декларації прав дитини 1959 року, основною тезою якої стала “Людство зобов’язане давати дитині все краще, що воно має”. Цей документ здійснив значний вплив на політику урядів і парламентів у різних країнах світу.

20 листопада 1989 р. Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Конвенцію про права дитини, а 27 лютого 1991 р. Україна її ратифікувала. Цей процес відобразився на формуванні національного законодавства про охорону прав і свобод дитини. Таким чином, Україна визнала, що діти є особливо вразливою групою з огляду на їх вік, психічний і фізичний розвиток і що вони потребують спеціального

постійного догляду і захисту, а також взяла на себе низку зобов'язань у рамках Конвенції, зокрема здійснити реформування законодавства відповідно до міжнародних стандартів [1, с. 4].

Дитина як суб'єкт будь-яких правовідносин потребує особливої уваги як суспільних інституцій, так і суб'єктів владних повноважень. Саме тому проблема захисту прав дітей не втрачає своєї актуальності і викликає обґрунтоване занепокоєння.

Проблеми захисту прав та інтересів дитини часто ставали предметом дослідження вітчизняних учених, серед них — А. М. Нечаєва, З. В. Ромовська, І. В. Жилінкова, О. В. Дзера, Я. М. Шевченко та інші. Однак, незважаючи на таку наукову розробленість цієї теми, багато питань щодо захисту прав дитини залишаються дискусійними.

Зокрема однією із значних прогалин чинного законодавства України щодо захисту прав дитини є відсутність правових механізмів обов'язкового врахування думки дитини при вирішенні питань, які стосуються її життя.

Саме тому *метою роботи* є надання пропозицій з удосконалення та гармонізації законодавства щодо захисту прав дитини при здійсненні виконавчого провадження рішень суду про відібрання дитини.

Відповідно до п. 1 ст. 3 Конвенції ООН про права дитини в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини [2].

На жаль, ні в Конституції України [3], ні в галузевому законодавстві немає закріплення такого важливого принципу, проголошеного в п. 1 ст. 3 Конвенції про права дитини. Відсутність в українському законодавстві такого принципу призводить до того, що в нашій країні не враховується визнаний в усьому світі новий підхід до становища дитини у суспільстві як рівноправного члена такого суспільства.

Відповідно до ч. 1 ст. 170 Сімейного кодексу України (далі — СК України) суд може постановити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав, передбачених п.п. 2–5 ч. 1 ст. 164 СК України, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання. У цьому разі дитина передається другому з батьків, бабі, дідові, іншим родичам за їх бажанням або органів опіки та піклування. Ч. 5 ст. 170 СК України визначає, що відібрання дитини може проводитися від інших осіб, з якими вона проживає [4].

Проте в чинному законодавстві не існує чіткого визначення поняття “відібрання дитини”. Його можна визначити як сукупність дій, що здійснюються уповноваженими державою органами та посадовими особами, які спрямовані на захист прав дитини та полягають у передачі дитини від батьків або інших суб'єктів, у яких проживає дитина, особам, які визначені у рішенні суду.

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про виконавче провадження” від 21 квітня 1999 р. (далі — Закон) виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження та примусове виконання рішень — це сукупність дій органів та посадових осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які провадяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, визначених законом [5].

У разі ухвалення рішення про відібрання дитини судом має чітко встановлюватися боржник, а тому всі виконавчі дії повинні здійснюватись саме щодо цього суб'єкта.

Статтею 77 вказаного Закону передбачається, що під час виконання рішення про відібрання дитини державний виконавець провадить виконавчі дії за обов'язковою участю особи, якій дитина передається на виховання, із залученням представників органів опіки та піклування.

Специфіка діяльності державного виконавця по виконанню рішень цієї категорії полягає, поряд із безпосереднім виконанням рішення, ще й у врахуванні психічного стану дитини, а відтак засоби виконання рішення повинні обиратися з обережністю та враховувати особливості віку дитини, її психічного стану, стану здоров'я тощо.

Привертає увагу до себе ч. 2 ст. 77 Закону, де визначено, що за необхідності державний виконавець може звернутися до суду з поданням щодо вирішення питання про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу. Така можливість, запропонована законодавцем, не викликає сумнівів, адже, справді, дитині може бути потрібна така адаптація перед передачею її стягувачеві.

Проте нормами СК України, зокрема ст. 17, на орган опіки та піклування покладено обов'язок по допомозі кожному суб'єкту сімейних правовідносин у здійсненні сімейних прав та обов'язків. Також ч. 1 ст. 19 СК України визначено, що орган опіки та піклування здійснює захист сімейних прав та обов'язків суб'єктів цих відносин у межах своєї компетенції.

Ще одним спеціальним нормативним актом, який конкретизує компетенцію органів опіки та піклування, є Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 [6]. Зважаючи на компетенцію органів опіки та піклування, встановлену нормами чинного законодавства, доцільно було б доручити можливість звертатися до суду з поданням щодо вирішення питання про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу органу опіки та піклування, таким чином, перекидаючи вирішення цього питання з державного виконавця на той орган, який за законом має дбати про стан дитини і забезпечувати її права та інтереси.

Суттєвим недоліком нормативного регулювання виконавчого провадження у справах про відібрання дитини є відсутність як у Законі, так і в Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 2 квітня 2012 року № 512/5 [7] (далі — Інструкція), а також у роз'ясненні Міністерства юстиції України щодо порядку примусового виконання рішень про відібрання дитини від 08.07.2013 р. [8] вимог щодо підготовки державного службовця до провадження таких виконавчих дій, необхідності встановлення ним психологічного контакту з дитиною. Єдиним застереженням при виконанні рішень про відібрання дитини є положення п. 8.5 Інструкції про те, що при виконанні рішення про відібрання дитини не допускається застосовувати до дитини заходи фізичного впливу. Проте у зв'язку з тим, що така категорія виконання рішень є психологічно складною для дитини, яка вже і так пережила шок і стрес від тих обставин, які послугували підставою для відібрання, доцільно було б передбачити за потреби можливість залучення психолога до провадження таких дій.

Потрібно враховувати, що виконавче провадження у справах про відібрання дитини тягне за собою комплекс дій державного службовця та самої дитини — їй потрібно зібрати свої речі, одяг, іграшки, все необхідне. Державний виконавець при цьому повинен давати дитині поради, допомагати їй, а також прислухатися до думки самої дитини.

Правило щодо врахування думки дитини, закріплене у ст. 12 Конвенції про права дитини, передбачає, що держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. На національному рівні зазначене правило вперше було закріплено у ст. 9 Закону України «Про охорону дитинства» [9]. Відповідно до цієї статті кожна дитина має право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності, отримання інформації, що відповідає її віку. Здається, що випадок відібрання дитини у батьків або одного з них — якраз і є тією ситуацією, коли дитина має право на отримання інформації,

зокрема, про те, що відповідно до ст. 165 СК України вона може звернутися до суду із заявою про позбавлення батьківських прав батьків або одного з них. Обов'язок роз'яснити дитині таке право потрібно покласти на орган опіки та піклування, який за законом зобов'язаний захищати права та інтереси дитини.

Норма щодо врахування думки дитини знаходить відображення і в чинному сімейному законодавстві, зокрема у ч. 1 ст. 171 СК України зазначено, що дитина має право на те, щоб бути вислуханою посадовими особами з питань, що стосуються її особисто.

Визнання за дитиною вказаного права є важливою гарантією дотримання її інтересів при вирішенні питань влаштування дитини, позбавленої батьківського піклування, а також важливою складовою її соціалізації. Крім цього, врахування думки дитини є свідченням утвердження у суспільстві поваги до дитини і відповідає світовим стандартам охорони прав дитини.

Також з метою забезпечення прав та інтересів дитини і для полегшення встановлення психологічного контакту з дитиною доцільно до проведення виконавчої дії щодо дівчинки залучати державного виконавця жіночої статі, а щодо хлопчика — чоловічої статі.

Таким чином, задля спрощення провадження у цій категорії справ, а також з метою захисту прав та інтересів дитини необхідно доповнити п. 8.5 Інструкції абзацами 2–4 такого змісту:

“При виконанні рішень про відібрання дитини дитині повинно бути забезпечено право бути вислуханою, а її думка повинна бути врахована.

При виконанні рішення про відібрання дитини за необхідності забезпечити участь психолога.

При проведенні виконавчої дії стосовно дівчинки залучається державний виконавець жіночої статі, а стосовно хлопчика — чоловічої статі”.

Труднощі виконавчого провадження щодо відібрання дитини проявляються також, якщо відібрання проводиться за місцем проживання дитини, але, крім цієї дитини, у батьків або одного з них на вихованні можуть перебувати інші діти. Зрозуміло, що така обставина може погано вплинути на психіку як дитини, стосовно якої виконується рішення, так і на психіку інших дітей у цій сім'ї. Тому з метою уникнення стресової ситуації доцільно проводити виконавчі дії за відсутності інших дітей. Для цього потрібно передбачити відповідне правило в п. 8.5 Інструкції, доповнивши його абзацом 5: “Виконання рішення про відібрання дитини повинно проводитися за відсутності інших дітей у сім'ї, якщо такі є”.

Важливо також враховувати вік дитини, стосовно якої виконується рішення про відібрання, адже, виходячи з цього, державний виконавець повинен встановити, чи навчається дитина, провести співбесіду з адміністрацією навчального закладу та ознайомити її з рішенням суду. Важливо, щоб у день проведення відповідних виконавчих дій класний керівник або інша особа з адміністрації навчального закладу забезпечила присутність дитини на заняттях. Важливо також унеможливити психологічний тиск з боку однокласників дитини, стосовно якої виконується рішення, адже це може позначитись на бажанні дитини у майбутньому відвідувати заняття. Тому вчинення виконавчих дій повинно проводитися в позаурочний час, не в приміщенні класу, де навчається дитина та її колектив.

Задля забезпечення прав та інтересів дитини при проведенні виконавчих дій за місцем навчання доцільно доповнити п. 8.5 Інструкції абзацом 6, виклавши його в такій редакції: “При проведенні виконавчих дій за місцем навчання необхідно забезпечити проведення таких дій у позаурочний час”.

Потрібно враховувати також можливість зміни дитиною навчального закладу у тому випадку, коли відібрання дитини впливатиме на місце її проживання. У такій ситуації державному виконавцю слід заздалегідь попередити адміністрацію навчального закладу про проведення виконавчих дій, з метою підготовки необхідних для переведення в інший навчальний заклад документів. Також за цей час класний

керівник зможе підготувати дитину морально, пояснити їй необхідність такого переведення, залучити до вирішення цього питання шкільного психолога. Попереднє звернення до навчального закладу також сприятиме якнайшвидшому переведенню дитини, а відтак вона не пропускатиме шкільну навчальну програму. Тому з метою забезпечення інтересів дитини доцільно доповнити п. 8.5 абзацом 7, виклавши його в такій редакції: “Якщо виконання рішення суду впливає на зміну місця проживання та навчання дитини, державному виконавцю слід попередити адміністрацію навчального закладу про вчинення виконавчих дій за 10 днів до їх проведення”.

Таким чином, на сьогодні законодавство України, яке забезпечує додержання прав дитини у процесі здійснення виконавчого провадження судових рішень про відібрання дитини, є недосконалим та потребує внесення низки змін та доповнень. Крім цього, відсутній національний механізм забезпечення реалізації та контролю за додержанням норм законодавства про права дитини при провадженні виконавчих дій з відібрання дитини. Запропоновані в цій статті зміни до чинного законодавства враховують як міжнародні стандарти захисту прав дитини, так і ті, які визначено національним правом, а також рекомендації, які надаються безпосередньо державними виконавцями, а відтак вказані зміни спрямовано на забезпечення прав та інтересів дитини у процесі виконання рішень суду про відібрання дитини.

Список використаних джерел

1. Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні: спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 2010 [Електронний ресурс] Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. — URL : www.ombudsman.gov.ua/ru/images/stories/07022011/S_Dopovid_4.pdf [18.09.2013].
2. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021 [25.09.2013].
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-вр [Текст] // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III [Текст] // ВВР. — 2002. — № 21-22. — Ст. 135.
5. Про виконавче провадження : Закон України від 21.04.1999 р. № 606-XIV [Текст] // ВВР. — 1999. — № 24. — Ст. 207.
6. Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866 [Текст] // ОВУ. — 2008. — № 76. — Стор. 47. — Ст. 2561.
7. Інструкція з організації примусового виконання рішень, затв. наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 р. № 512/5 [Текст] // ОВУ. — 2012. — № 27. — Стор. 23. — Ст. 1018.
8. Порядок примусового виконання рішень про відібрання дитини : роз'яснення Міністерства юстиції України від 08.07.2013 р. [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0011323-13> [25.09.2013].
9. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III [Текст] // ВВР. — 2001. — № 30. — Ст. 142.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального та цивільного права
Європейського університету (протокол № 3 від 15 жовтня 2013 року)*

Надійшла до редакції 20.10.2013

Решетник Е. Н. Отдельные аспекты исполнения решений суда об отобрании ребенка

Исследованы отдельные аспекты исполнения решений суда об отобрании ребенка. Проведен анализ международных и национальных нормативных актов, в которых закреплены стандарты защиты прав и интересов ребенка. Предложено авторское определение понятия «отобрание ребенка», под которым следует понимать совокупность действий, что совершаются уполномоченными государством органами и должностными лицами, направленные на защиту прав ребенка и заключаются в передаче ребенка от родителей или других субъектов, у которых проживает ребенок, другим лицам, которые определены решением суда. Определены недостатки нормативного регулирования исполнения решений суда об отобрании ребенка. Предложены конкретные пути усовершенствования нормативного регулирования с целью обеспечения прав ребенка на стадии исполнения решения суда об его отобрании. Исходя из мировых стандартов в части защиты прав ребенка, наведены предложения по смене конкретных норм законодательства, которое определяет порядок исполнения решений суда об отобрании ребенка, а именно относительно прислушивания к ребенку при решении вопросов, касающихся его жизни, назначения государственного исполнителя в таких случаях за признаками стаи, участия психолога, проведения исполнительных действий во внеурочное время и другие.

Ключевые слова: защита прав, интересов ребенка, отобрание ребенка, исполнительные действия, исполнительное производство.

Reshetnyk, Y. M. Certain Aspects of Enforcement of Court's Decisions on Deprivation of a Child

Certain aspects of enforcement of court's decisions on deprivation of a child have been studied in the article. An analysis of international and national normative acts, which lay down standards of protection of a child's rights and interests, has been carried out. The author has proposed her own definition of the notion "deprivation of a child" that should be construed as the totality of actions to be taken by authorities and officials as authorized by the state, which are aimed at protection of the child's rights and consist in transferring the child from the parents or other individuals, whom the child resides with, — to the persons identified in the court's decision. Some shortcomings of the normative regulation of enforcement of court's decisions on deprivation of a child have been identified. Specific ways and means of improvement of the normative regulation have been proposed with a view to ensuring the child's rights at the stage of enforcement of court's decisions on its deprivation. Proceeding from the world's standards in terms of adherence to a child's rights, proposals have been given to amend specific norms of the legislation that defines the procedure of enforcement of court's decisions on deprivation of a child, in particular, taking into account the child's opinion, appointing an executive on the gender basis to perform enforcement actions on behalf of the state, involving a psychologist, performing enforcement actions in out-of-school hours etc.

Keywords: protection of a child's rights and/or interests, deprivation of a child, enforcement actions, enforcement proceedings.